

Doni magyar apokalipszis II.

1943. január 21. csütörtök, Hmelevij Les-Parnicsnij

Nagyon nagy a hideg. Nincs hőmérőm, de -30° körül lehet. Az embe-
reim¹ nem bírják, sok a fagyásos sérült. 50 főt hátra kell küldeni, mert lát-
szik rajtuk a fagyási sérülés és nem bírják a szabadban való kintléte-
tet. Nem csoda, ugyanis a kemény földben nem lehet védőárkot ásni. Hólapátokat ka-
punk és méteres hófalakat építünk végig a kijelölt védősávon, hogy legalább
ezek mögött rejtőzve ne lássa mozgásunkat az ellenség. Ez aztán nem véd a
leggyengébb lövedék ellen sem. Ebben a hidegben pedig a sebesülés a ha-
lált is jelenti, ha nem tud a sebesült valamilyen házba bejutni, ahol kötszer-
rel el tudják látni és el tudják szállítani.

Az előttünk levő erdőrészt, a jobbszárnyon visszafoglaljuk. Nem nagy
erők voltak benne. Olyan dolgokhoz jutunk, ami nagyon jól jön. A raktár-
ban élelmiszer, bekecsek, bundák, meleg sapkák stb. Amit hirtelenében, tart-
va, mert nem támad. Sajnos, sok mindenünk odamaradt. Az a zászlóalj, me-
szalonnához és meleg holmihoz jutunk. Érthetetlen, hogy a géphasok miért ül-
tek eddig ezeken, amikor a harcoló honvédeknek annyira szükségük lett vol-
na rá.

1943. január 22. péntek

Aránylag csendes nap. Szörványos tüzelés. Felderítés mind a két oldalról.
Az ellenség úgy látszik elhagyott védőállásaink felkutatásával van elfoglal-
va, mert nem támad. Sajnos sok mindenünk oda maradt. Az a zászlóalj, me-
lyet felváltottunk még az első világháborúból jól ismert „borjúval”² a há-
tán menetelt, védőállásaikban sokat láttam a bunkerek falára felakasztva.
Amit pedig ezredünk³ gazdasági raktárának visszafoglalása is bizonyított, még
ott is volt élelmiszer, ital, ruha. Mi pedig itt dideregtünk a puszta hófalak
mellett.

1943. január 23. szombat, Hmelevij Les-Parnicsnij

Hideg, ködös idő. Abból a kis erdőcskéből, amelyben az ezred gazdasá-
gi részlege, segélyhely, raktárak voltak, s melyet január 21-én Kuti szakasz-
vezetők pár órára visszafoglaltak, az ellenség támadást hajtott végre a jobb
szárnyon levő támpontunk ellen. A támadást sikerült visszaverni, s kb. 15
halott hátrahagyásával a támadók visszavonultak, magukkal cipelve sebesült-
jeiket.

A géppuskás század állományában Kassán, az elindulásunk előtt 12 fő
olyan honvéd volt, akiket egyenesen a büntetőintézetből kísérték át hozzánk.
Állítólag önként jelentkeztek frontszolgálatra s így ígéretet kaptak rá, hogy
hazatérésük után elengedik a büntetésüket. Emlékszem, hogy 1943 nyarán,

még a betegszabadságom alatt minősítést kellett adnom név szerint ezekről az emberekről az ezred részére, amely aztán továbbította a büntetőintézetnek. Kivétel nélkül mindet úgy minősítettem, hogy érdemessé vált a büntetés törlésére, akár hazakerült, akár nem tudtunk róla semmit.

Itt jegyzem meg, hogy a háború után sokan, főleg olyanok, akik nem voltak a fronton, a szemünkre hányták, hogy miért nem adtuk meg magunkat, miért harcoltunk. Én még zsidó munkaszolgálatosokat is láttam a doni védőállásban, akik puskával a kezükben harcoltak a többi honvéddel. Mikor elbeszélgettem velük, hogy miért teszik, a következőket mondták: „*Nekünk a családunk odabaza van. Mi is baza akarunk menni, bármilyen megaláztatásban is volt eddig részünk.*”

A zászlóalj minden tagja így gondolkodott. Haza akart jutni bármi áron. Ha lőttek rá, védekezett, s ha megszorították, futott. A harcolók háta mögött parancsnokságok, csapatsendőrök voltak, akik mindenkit hajtottak előre a vonalba. Fogságba, amely egy ismeretlen valami volt, nem akartunk csni.

1943. január 24. vasárnap

A védősárvunk balszárnyán lévő, s pár házból álló Hmelevij Les ellen erős támadás indul. A gyalogság támadása csaknem zárt tömegben veszi kezdetét nagy aknavető tűz és gyalogsági ágyúk tüzének támogatásával. A támadást visszaverik a falu házai között védők, igaz Ivanovka környékéről a saját és a német tüzérség is hatásos tűz alatt tartja a terepet. Mi oldalról látjuk a harcot, szerencsére minket csak lőnek, de erre a részre nem támad a gyalogság. A falu előtt hevenyészett drótkadályok. A fehér hóban, mint búzakévék aratás után, úgy fekszenek az elesettek.

A németek Voronyecz kiürítése miatt Gremjacse–Ivanovka–Parnicsnij–Kocsatovka–Szemigyeszjatszkoje községek előtti felvételi állást⁴ minden áron tartani akarják a magyarokkal a kiürítés befejeztéig.

Ez sikerült is, mert január 27-én hajnalig tartottuk a kijelölt vonalat. Mi persze nem ismertük ekkor még sem az áttörés erejét, sem azt, hogy a szovjet csapatok milyen mélyen nyomultak előre. Ezt csak a későbbiek során tudtuk meg.

Ebben az időben a parancsnokaink akikkel csak akkor találkoztam, amikor a vonalba kiküldtek: Darnay tüzér alezredes,⁵ vitéz Oszlányi Kornél ezredes, dr. Descő vezérőrnagy⁶ és Martsa Sándor ezredes voltak. Ennek, a németek visszavonulását fedező harccsoportnak az egységei olyan alakulatokból tevődtek össze, amelyek ezen a területen, vagy mint leváltók, vagy mint leváltottak, de újra előre lettek küldve.

1943. január 25. hétfő

A havas, hideg éjszaka aránylag nyugodtan telt el. Hajnali öt óra körül kb. két zászlóalj erősségű orosz csapat szivárgott le az előttünk lévő völgybe, s támad a falura a hajnali szürkületben. A támadás iránya Hmelevij Les és Ivanovka házai. Hatalmas gyalogsági tüzet zúdítanak a vonalunkra egész nap, még a „Sztalin-orgona” is szól. A harc besötétedésig tart. A jobb szárnyon benyomják a tüzérfigyelők támpontját is. Kilőnek egy géppuskánkat. Égnek a falu házai. A támadást sikerül visszaverni. Parancsot kapunk, hogy a jobb

szármuak előtt lévő erdőre hajtsunk végre ellentámadást az esti szürkületben. A harc egész éjszaka tart, de csak nagy veszteségeket hoz számunkra. Eszik dr. Toldy zászlós, aki az ellentámadásra kirendelt századot vezet. A támadásból visszajövő honvédek azt jelentik, hogy a sötétben és a hófüvesben nem találták.

Az alsó tisztikar minden dicsőretet megérdemel. Minden támadásnál 3-4 tiszt megsebesül, vagy eszik. Ebben a vonalban már csak Geiger főhadnagy' és én maradtam meg súlyosabb sebesülés nélkül.

Embereink teljesen letörve, kimerűten, aki tud a sötétedést kihasználva, igyekszik hatra a faluba. Csak a tisztek személyes jelenléte tartja a vonalban oket. Aki hátramegy és meg bír menni, azt az ott levő parancsnokok összeszedik s egy-egy tiszt vezetésével visszaküldik hozzánk a vonalba.

A nap tolyamán Gulyás József és Gulin Janos is sok tarsával az utat vezető tűzben hősi halált halt. Gulyás honvéd a géppuskás századnál volt újoncom, úgy emlékszem rá, mint nagyon derék magyar fiúra. Szegény Gulin János pedig Kassán tisztilegényem volt. Tudtam róla, hogy máramarosi román fiú, öt lány testvére volt, a családban ő az egyedüli fiú. A katonaságnál tanult meg magyarul, s azért vettem magam mellé, mert csaknem földiek voltunk.⁸ Ivanovkáról küldték ki egységüket hozzám, a vonalba.

Nagyon fáradt vagyok, testileg és lelkileg is. A magyar tüzérek figyelőjében Marton Bandi hadnagy és Auer Juszuf zászlós helyet adnak, hogy megpihenjek a hóbunkerben. Híreket hallunk, hogy talán Kurszk felé fogunk visszavonulni, mert a németek már kiűritették Voronyezst. Ezért kapjuk most a heves orosz támadásokat. Utóvédek vagyunk.

1943. január 26. kedd, Hmelevij Les-Parnicsnij

Nagy a hideg, különösen éjjel: -30C° körül. Korán esteledik. Délután három körül sötét van, csak a hó és a világító lövedékek fénye ad világitást. Tegnap az egész védővonalon megújultak a támadások. Igen nagyok a veszteségeink. A hideg, a kimerűtség, az ellenség tüze szedi az áldozatokat.

Ivanovkáról állandóan küldik előre a vonalunk megerősítésére az ott talált embereket, egy-egy zászlós, vagy hadapród őrmester parancsnoksága alatt. Kell is az utánpótlás, mert azt hittem, hogy az éjszakát már nem bírják ki embereim. Napok óta a havon feküdni, hófalak mögött toporogni s mind ezt ellenséges tűzben, ez már emberfeletti. A korán beköszöntő esti szürkületben jön előre a mozgókonyha. Meleg levest kapunk. Ez egy kis erőt ad. Összefagyva, halálosan fáradtan, de még megvagyunk. Szűkebb törzsemmel a tüzérfelügyelők bódéjában üljük körül a kályhát. A hólé csöpög a nyakunkba, aludni ezért nem lehet.

Talán ma nem olyan heves a támadás, mint tegnap. Így is egész nap lőnek bennünket gyalogsági ágyúval és aknavetővel. A nagy hó sok repeszt felfog. Sok így is a sebesülés. Heves tűz ül az Ivanovkából felénk vezető úton. A hozzánk küldött emberek közül sokan megsebesülnek.

Délután a tüzérfelügyelő parancsot kap, hogy bontsák a távbeszélővonalukat és vonuljanak be az ütegükhöz. Látom a távozó tisztek arcán, hogy nagyon sajnálnak bennünket, mivel nekünk a további parancsig még itt kell maradnunk. Visszahagyott leplezők vagyunk, akiket már talán leírtak. Az utolsó parancs a távbeszélőn, hogy írásbeli parancsot kapunk majd a visszavonulásra. Kiküldenek 10 darab német 2. osztályú vaskeresztet, kitöltetlen ada-

tokkal, adjam ki azoknak, akik legjobban kitűntek a harcban. A kitüntetésüket nem kapjuk meg, de este tíz óra körül megérkezik az írásbeli parancs, egységemmel Ivanovkán át vonuljak vissza Sztaro Nyikolszkojéba.

1943. január 27. szerda, Sztaro Nyikolszkoje

Hajnali két óra körül érkezőnk Sztaro Nyikolszkoje keleti részére, a hosszasan elnyúló falu szélső házához. A menettávolság mintegy 14 kilométer volt, de éjjel, nagyon fáradtan a sok szabadban eltöltött nap után inkább botorkáltunk, mint meneteltünk.

A visszavezető úton sem magyar, sem német katonával nem találoztunk. Lövészek, rakéták tüzet körös-körül észleltük, s tudtuk is, hogy minket utóvédnek, illetve leplező résznek hagytak hátra. Igyekeztünk, hogy mielőbb utóérjük a visszavonuló hadtest többi egységét.

A kitaposott nyomon mentünk, melyen látszott, hogy nagyobb egységek használhatták.

A falu szélén magyar őrséggel találoztunk. Az üres házak között keresünk pihenőhelyet. Pihenünk reggelig, mivel a parancs úgy szólt, hogy tovább Hoholba menjünk, keressük az oda vezető utat. Nyizs. Turovo irányába haladunk.

Sztaro Nyikolszkojében távbeszélőink házigazdájának házában krumpli-levest főzünk. A házigazda nemcsak krumplit ad, hanem kenyeret is. Igen jó véleménye van a magyarokról. Nincs gyűlölet a magyar katonák és az orosz falusi lakosság között.

Az utakon égetik a gyönyörű, menetképtelenné vált autókat. Menetközben tűzrajtaütéseket kapunk az előnyomuló oroszoktól. Pánik, futás, majd a tüzelés szünetével tovább menet.

Nyizs. Turovoban érjük utol a zászlóalj vonatrészlegét. Mivel parancsnokságainkat is utóértük, újra rendelkeznek velünk. Parancsot kapok, hogy embereimmel biztosítsam Nyizs. Turovot, a Gyevica-völgyét. Járőröket küldök ki. Aki nincs járőrben, az a házakba húzódba pár órát pihen, eszik, ha van mit.

1943. január 28. csütörtök, Nyizs. Turovo–Sustovo

Reggelig járőröztünk, majd folytatjuk a menetet északnak. Nyizs. Turovo, Sustovo és Verh. Turovo házai összecsépültek. Az ellenség a nyomunkban. Sustovo házai között, oldalról nyugati irányból támadást kapunk. Nagy a pánik a vonatnál. A lovak megvadulnak az aknavető és gyalogsági ágyú tüzétől. A repülő alacsonyan lecsapva végig géppuskázzák a falu házai között összecsúfolódó magyar alakulatokat. Németeket itt nem is látok, úgy látszik, már elvonultak. Egy szekéren rohanunk át a falunak azon a részén, amelyet erős aknavető tűz ver. Sok a halott és a sebesült. Dr. Deseő vezérőrnagy törzsével és csapatsendőrökkel áll a falu közepén. Parancsot ad, hogy a mi alakulatunk egyik százada foglaljon védőállást. Én a vonatrészleggel továbbmegyek Verh. Turovon át. Estére beérkezőnk Vjasznovatovkára.

Ezen a napon kb. 20 kilométert tettünk meg, nagyrészt ellenséges tűzben.

1943. január 29. péntek, Vjasznovatovka – Novaja Olsanka (–30°C)

Ez az első éjszaka, hogy meleg helyen egy éjszakát végig alhattam január 15. óta. Ez nagy szerencse, mert az idő kiderült és talán az orosz tél leg-

hidegebb éjszakája ez. Reggel ment Novaja Olsankára. A páncéltörő löveg mozdonyán teszem meg a kb. 8 kilométeres utat. A fiúk egy feldúlt gazdasági raktárból szereztek élelmet, azt eszem én is, fagyos kenyérrel. Novaja Olsankára napfényes déli időben, égő házak között érkeztünk be. Ragyogóan süt a nap, az út mentén rengeteg holmi, melyek a repülőtámadáskor szóródtak széjjel.

Hamar szürkül. A menet tart tovább, nagyon nehéz úton. A menetünket német oszlopok keresztezik. Még pisztolyt is fogok arra a németre, aki az oszlopunkat szállítja. Látja, hogy tiszt vagyok, s kezembe pisztoly, meghátrál. Ok, amint később kikövetkeztettem, a Kasztornoje térségéből Sztarij Oszkol irányába visszavonuló németek.

Az esti szürkületben Gubanovo községen át a kis Krutaja Gora falucska házai közé érkeünk. Annyira nehéz volt a menet, hogy elmarad az eddig is nehezen vontatott, igen alacsony felépítésű páncéltörő ágyúnk is. Még a vonalban kaptuk ezeket a 47 milliméteres, a németek által a belga hadseregtől zsákmányolt, csak jó utakon mozgatható ágyúkat. Nem emlékszem, hogy lőttünk volna vele. Igaz, ez a páncéltörő szakasz a két ágyújával egy másik alakulathoz volt vezényelve a zászlóaljunktól. Míg a védővonalban voltunk nem is volt velünk.

Látom, hogy a III. hadtestparancsnokság tisztjei, maga gróf Stomm vezérőrnagy is, egy kis szalmatetős parasztházba húzódva pihennek. Sárkány vezérkari ezredes a gallérjánál fogva lökdös ki egy német altisztet, aki el akarja foglalni a házat a németek részére. Nekünk semmi reményünk, hogy fedél alatt töltsük az éjszakát. Egy szekéren fekve, örbundába burkolózva éjszázom, mellettem, sőt félig rajtam katonáim, talán négyen is.

1943. január 30. szombat, Krutaja Gora, Olim-völgy (-25C°)

Egy kis, orosz parasztház egyetlen szobájában, tiszt megbeszélésre hívják össze a hadtest itt levő egységeinek parancsnokait. Kicsi a hely, talán nem is fér be mindenki. Azt hiszem, rangomnál és koromnál fogva a legfiatalabb parancsnok vagyok. Sok ezredes, Sárkány vezérkari ezredes s a megmaradt tábornokok mind jelen vannak. A 9. könnyű hadosztály parancsnoka vitéz Oszlányi Kornél vezérőrnagy január 28-án megsebesült, repülővel szállították haza. A jelenlegi parancsnok Martsa Sándor ezredes, annak a 47. gyalogezrednek volt a parancsnoka, melyhez a 21/1. zászlóalj is tartozik.

A tiszt gyűlésről talán legjobb ha a naplómát szó szerint idézem: „Tiszt gyűlés, teljes tájékozatlansággal. Mintha nem is katonák között, hanem a magyar képviselőházban volnánk. Mindenki beszél, határozott parancsot, hogy melyik csapat merre menjen, senki sem ad. A gyűlés eredménye, hogy a végcél Tim elérése. Önállóan indulunk. Berúgott tisztek kiabálnak. Lassú, ideges menet, rémlátomásokkal. Elmarad a második páncéltörő ágyúnk is. Nagyon dühös vagyok.” Ceruzával ezeket írtam akkor, a tiszt gyűlés után a naplómába. Ekkor pár száz főnyi, de még összetartó kis egységgel zárt rendben meneteltünk az Olim-völgyében Sirokijba.

1943. január 31. vasárnap, Olim-völgye – Sirokij

Az egész éjszaka tartó, betorkoló menettel Olimon keresztül Sirokijba érkezünk. Talán itt van a III. hadtest egész megmaradt része. Rettenetes tömeg, mert nem lehet katonai egységnek nevezni az itt összetorlódott sokasá-

got. Találkozom újra Halász Miklós főhadnaggyal,⁹ aki a zászlóalj 3. századának parancsnoka, vele van a megfogyatkozott század. Rendezem a zászlóaljat, a létszámunk kb. 300 fő. Még mozgókonyhánk is van, s ha mást nem is, meleg teát tudunk főzteni a nagy hidegben kikészült embereknek. Még zárt alakulatban, legközelebb csak február 24-e után, Kibicsán találkozunk újra.

Az Olim-völgye szélesen nyúlik el, szélein dombok, amelyeken szétszórta egyszerű fa- és vályogházak állnak.

Amíg rendeződünk, a dombok mögül három T-34-es harckocsi tör a völgyben gyülekező csapatokra. Hőfelhőt kavarva, lövöldözve, legnagyobb sebességre kapcsolva gázolják és lövik a magyar csapatokat. Én, a volt zászlóaljparancsnokom hatáslován ülve kapom a támadást, a harckocsik egyenesen felénk törnek. Mindenki menekül, vagy lefekszik. Mivel a páncéltörő ágyúhoz nincs lőszer, még tüzelni sem tudunk, csak szétszóródunk. Engem oldalt elragad a lovam, a vonatparancsnokot, Salgó Andor zászlóst szintén. Nagy zaj, pánik. Amikor a harckocsik velünk egyvonalba érnek, egy hóval teli árokban felbukik velem a ló. A rajtunk túljutott harckocsikat a német 88 milliméteres, légvédelemre beállított ágyúk kilövik. Ezt már csak halljuk, mert több száz méterrel innen történt. Mondják a zászlóaljhoz tartozó katonák, hogy az egyik nyitott tetejű harckocsiból még kiabáltak is, s mintha nő lett volna az illető.

A nagy zűrzavar, pánik után minden egység gyülekezik tisztjei körül. Én is összeszedem a zászlóalj embereit. A hátamon a fehér hóköpeny cafatokban lóg. Megvizsgálom, látom, hogy a harckocsiból kilőtt lövedék repesze nemcsak a hóköpenyt, de az alatta levő posztóköpenyt is szétszakította. Szerencsém volt, pár centivel lejjebb halálos sebet ejthetett volna. „Jól imádkoztak értem odahaza.” – jegyzem be a naplómbe.

Még van mozgókonyhánk, ezért ebédet, majd vacsorát főztek a kb. háromszáz fős zászlóalj embereinek. Az egységeket már csak az a parancsnok tudja összetartani, aki élelemmel, főleg meleg étellel tudja ellátni embereit. Borzasztó nagy a hideg. Minden fellelhető ruhadarabot magunkra szedünk, hogy meg ne fagyjunk. Még vannak egyéni fegyverünk mellett géppuskáink és két darab belga páncéltörő ágyú. Ezen utóbbiak vontatása nagy gondot okoz, mert lovaink már nem bírják az éhezést és a menetfáradalmakat, sorra dőlnek ki. A szakácsok nagyrészt belőlük készítik a meleg ételt. Ha sikerül krumplit szerezni, kész a gulyás.

Esteledik. Menet tovább tart az Olim völgyében déli irányba Babanyinóig. A töretlen hóban, a nagy hidegben csak lassan haladunk. Alig több mint 5-6 kilométert teszünk meg az éjszaka folyamán. A kitaposott útról nem lehet letréni, néha egy helyben toporgunk órákon át, míg újból megindul a menet. A hadtest még több ezer emberből áll és sok a jármű is.

A legutolsó tiszti eligazításon azt a parancsot kapjuk, hogy irány Sztarij Oszkolen át Tim. Nem tudjuk, hogy az orosz csapatok mennyire jutottak túl rajtunk. Itt már csak a csoda segíthet. Menni kell, ameddig bírunk, ha haza akarunk jutni a családunkhoz. Ez adja az erőt a további menetekhez.

Ez a második éjszaka, amit a szabadban, alvás nélkül kell eltöltenünk.

1943. február 1. hétfő, Olim-völgye-Orlovka-Krasznoje Olim

Gróf Stomm vezérőrnagy parancsa alapján saját belátásunk szerint kell a jövőben intézni a dolgunkat.

Lovas, tisztí futárok járnak a csapatokat. Intézkedésük szerint, a könnyebb menetelés miatt a felesleges vonat részlegeket el kell égetni. Nagy tüzek mindenütt. Égetik a teherautókat, a légvédelmi vontatókat és a fogatos járműveket. A lovakat is agyonlövik. Teljes a fejetlenség és nagy a káosz. Már nem vagyunk harc képes alakulat, csak egy összefagyott és kiéhezett embertömeg. Élelemre, pihenésre vágyunk, s haza akarunk jutni mindenáron.

Két lépcsőt csinálunk a zászlóaljából. A vonat, fogatolt járművek, mozgókonyhák, lőszeres kocsik Martsa ezredes csoportjával menetelnek nyugati irányba. A gyaloglépcső pedig vezetésem alatt a Kasztornoje–Sztarij Oszkol vasút pályáját követve, a visszavonuló németek nyomában igyekszik az éjszakai sötétséget kihasználva kijutni az orosz bekerítésből.

A németek nem engednek az útra, így csak mellettük, a félméteres hóban utat taposva, egymás nyakában lépkedve követjük a vasútvonalat. A jól felfegyverzett német egységek utat nyitottak a bekerítő gyűrűn át, s biztosítják a folyosó két oldalát. Közöttük menetelnek a hatalmas málhával felpakolt fogatok, szánok és teherautók. A támadókat tüzzel távol tartják.

Egész éjszaka taposunk a havat. Hajnalra egy falu közelébe jutunk. Szeretnénk a házakban kicsit megpihenni, de azok zsúfolva, német egységekkel. Miniket, magyarokat nem engednek be a faluba. A falu szélén, a talált hulladékokból tábor tüzet gyújtunk, hogy a fárasztó menet után pihenjünk egy keveset. Nagyon rövid ideig tart, mert a szitkozódó németek eloltják a tüzeinket. Félnék, hogy az oroszok észreveszik visszavonuló egységeiket. Így most már a harmadik éjszakát töltjük a –30 fokon felüli hidegben szabad ég alatt. Nem is bírják embereim, s kisebb csoportokra szakadva elszívárognak mellőlem. Mire megvirrad, csak pár emberem marad velem. Majd Sztarij Oszkolban találkozom ismét a többséggel.

1943. február 2. kedd, Gorsecsnoje–Sztarij Oszkol (kb. 30 km).

Hideg, ködös szürke nap, elindulunk Sztarij Oszkol felé. Lovászom halad mellettem. Az út kihalt, csapataiktól elszakadt magyar és német katonák cselengenek. Váratlanul puskalövés csattan az erdőből. Ijedt német katona rohan felénk és csatlakozik hozzánk. Az úton mindenütt borzalmas pusztulás képe fogad. Az előző napokon erre menetelő csapatokat repülő támadás érte, mert sok a kiégett jármű, eldobált felszerelés és a halott is.

Dél van mire feltűnik Sztarij Oszkol, de már teljesen bekerítették a szovjet csapatok. Egy német egység készül éppen áttörni az ostromgyűrűn, hogy bejusson a városba. Az úton álló német oszlopból egymás után válnak ki a harcra induló egységek. Kemény az orosz ellenállás. A német gyalogságot tüzés is támogatja, s „stukák”¹⁰ csapnak le az ellenálló támpontokra. Német sebesültek vánszorognak vissza a menetszlopunkhoz. Nem sokat törődnek velük saját honfitársaik sem. Kegyetlen harc folyik, csak a gyűrű széttörésére figyel mindenki, hogy a felszabadított úton a biztonságot nyújtó házak közé bejusson.

Pár óras harc után szabad az út. Meglódul a menetszlop. Az oroszok tüzésséggel lövik az utat, majd a repülők is többször lecsapnak ránk. Jégeső módjára kopognak a lövedékek, akit eltalálnak, az úton marad, aki bír, fut. Mi is velük rohanunk. Az úton kilótt teherautók és harc kocsik. Egy elhagyott német autóból kikapok egy pokrócot, mely a következő napokban véd a hidegtől. Emlékként ma is tartogatom.

Sikerült bejutnunk a város házai közé. Itt már saját és német csapatok sün-disznóállásban védik a várost. Megtalálom a 21/I. zászlóalj embereit, főleg sebesülteket. Pártfogásba vesznek, meleg szállást, ételmet adnak.

1943. február 3. szerda, Sztarij Oszkol

A háromnapos menet és nem alvás után, bár erősen lövik a várost, egy pad-lós, meleg szobában jól pihenünk. Még lovaink is fedett, védett helyiségben vannak.

Pihenés után kinyomozom a városban található magyar élelmezőraktárt. Mint parancsnok és tiszt, jogos vagyok aláírt élelmezési jegyre ételmet véte-lezni. Szánokat kerítünk, s embereimet az élelmezési raktárhoz küldve, bőven ellátom őket étellel. Oldalszalonnák, csokoládék, és sok minden jó van a raktárban. Míg vételezünk, a raktár elé becsap egy tüzéségi lövedék és négy halott marad ott. Közben a részünkre felvételezett csokoládét egy, a raktár kö-rül csellengő német katona ellopja. A fiúk utána futnak, s visszaveszik tőle.

Nagy az elhidegülés a németekkel szemben. Mindenütt az erőszakos egoiz-musukkal találkozunk, ha közelükbe jutunk.

Sok a kiégett ház Sztarij Oszkolban. Polgári egyének is laknak még benne. Abban a házban, amelyikben a sebesültjeimmel tartózkodom, a házigazda nem is olyan öreg férfi, s a családjával lakik. Megosztjuk vele az ételmünket, ő pe-dig savanyú káposztát ad a húshoz. Mikor a búcsúzásnál kezét fogtam vele, legnagyobb megrökönyödésemre kezét akart csókolni. Alig tudtam elkapni a kezemet. A nyomorúságban közel kerül az ember egymáshoz, vagy mint a né-metek esetében, meggyűlöli egymást.

Tim felé akarunk menni, de a német tábori csendőrök nem engednek. Így újra valamelyik német alakulat nyomába, vagy közelébe, az út mellett kell majd mennünk.

1943. február 4. csütörtök, Sztarij Oszkol

Vannak honvédek, akik lemondtak már arról a reményről, hogy hazajut-hatunk és Sztarij Oszkolban maradnak. A többség azonban haza akart jutni, s kisebb-nagyobb csoportokban, általában a németek visszavonulási vonalán igyekezett hátrajutni. A visszavonulás során gyakran kerültünk gyűrűbe. Én mindig azt haitogattam az embereknek, akik velem menetelnek, hogy a re-ményt nem kell feladni és haza fogunk jutni. Sokan azt hitték, hogy ezt már nem is józan ésszel teszem. Akik ezt az utat végigjártuk, még évek után is arról ismertük meg egymást, hogyha csoportban megálltunk beszélgetni, a lá-bunkat emelgetve topogtunk és észrevétlenül bokáztunk, mintha kállai kettőst járnánk. Ez az állandó mozgás tette akkor lehetővé, hogy nem fagyott el a lá-bunk.

Napsütéses hideg idő. Az úton az előző napi harcok nyomaiként holttestek. Egy gyűrű áttörése lehetett itt. A menetoszlopot, amelyben mi is megyünk, ál-landó aknatűz éri. Ez nagyrészt német sebesülteket és raktári anyagot szállító oszlop, melynek élén harcoló rész halad. Amikor az oszlop nem tud tovább menni, várjuk az utat elzáró orosz egységek leküzdését, álldogálunk és a kö-zelben levő házakba húzódunk be. Egy ilyen kényszerpihenőnél hirtelen gép-pisztolyok sorozatai érték házunkat, melyben rövid ideig megpihentünk. Sicsa-patok támadták oldalba az oszlopot. Futás az erdőből ki az út felé, ahol a német nagyobb egységek tartózkodnak,

Egész éjjel kinn a szabadban ácsorgunk. Rettenetes a hideg. Szegény lovam első lábát ellövik. Három lábon ugrál egy darabig.

1943. február 5. péntek.

Egy német egységgel Sztarij Oszkoltól északnyugat felé haladva pár kilométert jutottunk előre a Tim felé vezető úton. Menctoszlopunkat orosz harcocsizócsoportok és fehér köpenyes sícsapatok kerítik be. Az oszlop megáll. Egész éjszaka mindenünnen lönek bennünket. Hajnalra az elől harcoló német osztagnak sikerül az utat megtisztítani az oroszoktól. Kilőtt páncélozott járművek között érünk be egy faluba. Számításom szerint ez már az ötödik bekerítés volt.

Csak kevés ideig tartózkodunk a faluban. A sok erőszakos német között néha megértőkre is találunk, jóvoltukból behúzódhatunk egy házba melegezni. A német oszlop tovább megy, mi is megyünk a nyomukban. Napsütéses hideg idő. Az egységemből már csak négyen vagyunk együtt. Az út csendes. Magyar légvédelmi tüzezzel találkozunk. Már azt hittem, hogy sikerült a bekerítésből végleg kikeveredni. Sajnos tévedtem.

Esti harc az utakért. Kilőtt T-34-es harckocsi. Újra egy faluba jutunk. A szétszórta házak között egy nyitott fészerben felhalmozott, összefagyott borsón egy tucat magyar honvéddel együtt ledőlünk, hogy pár órát pihenjünk. Minden helyiség zsúfolásig megtöltve németekkel. Akinek nem jut fedél a feje fölé, csoportokba verődve kóborog a házak között. Egy ilyen csoport hajnalra felgyújtja a mi pajtánkat is. A nagy hidegben még jól is esik a tűz melege. Akkor hagyjuk el a szállásunkat, amikor már szakad le az égő tető.

A Sztarij Oszkolban a magyar elloból (ellátó oszlapból) kapott pár tábla csokoládé s a zsebembe maradt maroknyi kávé tartja bennem az erőt. Menet közben rágom a kávészemeket. Más enivalóm nincs.

Nem tudjuk, hol vagyunk, merre visz az út. Megyünk arra, amerre vezet a kitaposott út, s amerre nem lönek. Hainalodik, talán a következő faluban találunk pihenőhelyet. Ebben a nagy hidegben a meleg szállásért, a falvakért nagy harc folyik.

1943. február 6. szombat, Timtől keletre (kb. 25 km).

A kihalt úton éjjel ismét egy faluba érünk, ahol véletlenül meleg szállást is találunk. A ház, melyben megpihenünk, két szobából áll. Az egyikben egy német hadnagy négy emberével, a másikban mi vagyunk.

Be vagyunk kerítve ismét, mondják a németek. Pár órát tudunk aludni. Krumplit eszünk, sőt a németek által lőtt libából nekünk is jut.

A németek megkísérlik a gyűrűből való kitörést. Nem sikerül, mert erős, harckocsikkal megerősített orosz egységek zárják le az utat. A menctoszlop pedig csak úton mozoghat.

1943. február 7. vasárnap.

Dél előtt kizavarnak a németek a meleg helyiségből. A falu nyugati szélén nézzük a németek által megindított támadást. Nagy aknatűz veri a támadókat és a falut.

Ácsorgunk az úton, majd amikor alacsonyan támadó repülőek lövik az utat,

a közeli, hóból vájt gödrökbe húzódunk. Két ízben ismétlődik meg a repülők támadása, melyek nem csak géppuskáznak, de bombákat is dobnak.

A gépek németek, s mert az oszlop nyugat felé mozog, azt hiszik, hogy orosz egységeket támadnak, pedig a sajátjaikat lövik. Honfitársaik káromkodva lepedőket terítenek a hóra, s jelző lövéseket adnak le. Így aztán a kitörés nem is sikerül.

Az este megint támadással, nekünk meg várakozással telik el. Vasárnap van, nagy hideg. Kódorgunk a faluban, hogy valami fedett helyiségben menedéket találjunk. A körülöttünk levő csapatok állandóan lövik a falut és a bent levő alakulatokat. Miután minden ház zsúfolva van németekkel, így a szabadban töltjük az éjszakát.

1943. február 8. bétfő, Sztarij Oszkol ÉNY. Oszkol-völgye.

A kitörés nem sikerült, vérezen szaladnak vissza a németek. Lchangelódva töltjük a napot. Immáron harmadik napja vagyunk ebben a faluban bekerítve.

Sikerül egy üres disznópajtát találni. Közepén tüzet rakunk és lepihenünk. Krumplit sütünk, s akinek van, megosztja zsírkonzervét a többiekkel. A konzervet a németek kocsijáról szerezték az éjjel a fiúk, sőt Kramcsák lovászom még egy felnyergelt német lovat is elkötött.

A sűrűsödő félhomályban nagy mozgást veszek észre a környéken. Lovas katonák ülnek a tüzek mellett a szabadban. Közeliükbe megyek. Látom, hogy a németek mellett harcoló kozákok, mert nincs ruhájukon a fejedelmi felségjel. Udvariasan még helyet is adnak a tüzeik mellett.

Mondom katonáimnak, hogy figyeljék őket, mert ha valaki, ők biztosan ki-mennek a gyűrűből. Így is történt. Éjfél körül halk parancsokra felszedelőzködtek a lovasok és megindultak a faluból ki a hőmezőnek. Természetesen nem abba az irányba, amerre az előző napokban a németek megkísérelték. Mi is azonnal csatlakoztunk hozzájuk.

Egész éjjel, töretlen hóban, egymás nyomába lépve meneteltünk. Szerencsére nekünk. Kramcsákkal lovunk is volt, így lépést tudtunk tartani a lovasokkal. De a gyalog jövők se maradtak le, mert az elől haladó lovasok utat törtek a hóban. Nagyon nehéz a menet, de ködös az idő, s a terephez hozzászokott kozákok sikeresen megtalálják azt a rést, amelyen ebből a gyűrűből végleg kijuthatunk.

1943. február 9. kedd.

A kozákok mögött kijutunk a gyűrűből. Harc nem volt. Orosz beszédet ugyan hallottam az éjjel, de lehet, hogy kisebb orosz őrség mellett haladtunk el, akikkel a kozákok megértették magukat, így békésen elmentünk mellettük.

A hideg reggelen, ködös időben egy faluba érkeztünk, ahol egy barátságos orosz házban tovább írom a naplóm.

Itt is visszavonuló német kórházi szánok, s csapataiktól elszakadt németek. Egy szemtelen német tiszt el akarja venni a lovamat, de nem engedem.

Keveset pihenünk, eszünk, amit a szivélyes orosz házigazda ad és megyünk tovább a következő faluig. Itt este kilenc óráig tartózkodunk. Egy lópadlason a szénában kicsit pihenni akarunk lovászommal. Már majdnem feljutunk a padlásra, amikor a németek a lábunkba kapaszkodva húznak le minket nagy ki-

abálással, s természetesen a házba nem engednek be. Félve a megfagyástól, továbbindulunk.

Még mindig a január 30-i parancs értelmében Tim felé igyekszünk. Térképünk nincs, a vidék ismeretlen. Havas dombokkal, szétlőtt menetoszlopokkal tarkított úton megyünk egy német oszlop nyomában, mindig nyugati irányba.

Rettenetes élmények adódnak a hideg, rövid nappalok és a még hidegebb hosszú éjszakák alatt. Magunkkal is tehetetlenek vagyunk és nem tudunk segíteni a nálunknál még tehetetlenebb sebesülteken. Emlékszem, amikor egy sírányozó magyar sebesült könyörgött, hogy ha van itt honfitársa a közelben, térítsen rá valami meleg holmit. Azt tapasztaltam végig, hogy nem a harc pusztította el a sok katonát, hanem a hideg, az éhség és a kimerültség.

Megfogadom, hogy ha hazáérek, elolvasom a Napóleon seregének visszavonulásáról írtakat, az lehetett ehhez hasonló.

Igen, én bízom, hogy hazakerülök.¹¹

JEGYZETEK: II.

1. A szerző zászlóaljja, a kassai 21/I. zászlóalj, mint felváltó alakulat érkezett ki 1942. novemberében a hadműveleti területre. A zászlóalj parancsnoka 1943. január 17-1 elestéig HOSSZU GEZA (1898—1943) őrnagy volt. Hosszú őrnagy utóda Horváth Gyula főhadnagy lett. A csak egyéni fegyverzetrel kivonuló, kb. 1100 fős alakulat a 9. könnyű hadosztály 34/I. zászlóaljja; váltotta fel doni védőállásában 1943. január 12-én. Mivel ez az esemény az urivi szovjet áttörés napjára esett, a felváltott zászlóaljat nem lehetett hazaszállítani és bevetésre került az 1943. januári visszavonulás során. 2. Szögletes, szarvasmarha bőrből készült katonai hátitáska. Az első világháborúban használták, az elnevezés azonban hagyományozódott a későbbi időkre. 3. A 9. könnyű hadosztály 47. gyalogezredéről van szó, amelynek kötelékébe tartozott a 21/I. zászlóalj is. 4. A felvételi állás visszavonulás esetén a régi és az új védőállás között választott állás. 5. DARNAY LÁSZLO (1900—1943) őrnagy, majd alezredes. A III. hadtest közvetlen gépvontatású közepes tarackos tüzérosztályt vezette 1942. áprilistól elestéig, 1943. február 6-ig. 6. DR. DESEŐ LÁSZLO (1893—1946) vezérőrnagy. A III. hadtest tüzérparancsnoka volt 1942. december elejétől 1943. január 31-ig. Stomm altábornaggyal, a hadtest parancsnokával esett fogságba 1943. február 3-án, s a krasznogorszki hadifogolytáborban halt meg 1943. augusztusában. 7. GEIGER VILMOS (1914—) főhadnagy. A 34/I. zászlóalj állományába tartozott a doni hadszíntéren. 8. A legénység zöme Zemplén, Abauj, Borsod és főleg Heves vármegye községeiből való magyar nemzetiségű volt. Beosztottak azonban Máramaros és Szatmár vármegyél román illetve ruszin nemzetiségű legénységet is, mely a személyi állomány 20%-át tette ki. 9. HALÁSZ MIKLÓS (1919—) főhadnagy. A 21/I. zászlóalj 3. századának parancsnoka volt alakulatának doni hadszíntéren kintlétekor. 10. Stuka: Sturzkampfflugzeug, német zuhanóbombázó. 11. A szerző és zászlóaljának töredéke többhetes gyalogmenet után 1943. március közepén érkezett be Korosztény környékére, a 2. magyar hadsereg újjászervezési területére, majd május 16-án kezdődött meg hazaszállítása. Létszáma a hazaszállításkor 6 tiszt és 114 főnyi legénység volt.

(Jegyzetekkel ellátta Szabó Péter.)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Nógrád Megyei Tanács VB művelődési, ifjúsági és sportfőosztálya, valamint a PALÓCFÖLD társadalompolitikai, irodalmi, művészeti folyóirat szerkesztősége 1990. évre is meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott művekkel lehet nevezni, melyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

A jelíges pályamunkákat három gépelt példányban 1990. december 1-ig lehet benyújtani a PALÓCFÖLD szerkesztőségének címére. (3100 Salgótarján, Tanácsköztársaság tér 13. Postafiók: 270.). Kérjük, hogy lezárt borítékban mellékeljék a jelige feloldását.

PÁLYADÍJAK:

1. Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj:	20 000 Ft
II. díj:	15 000 Ft
III. díj:	10 000 Ft

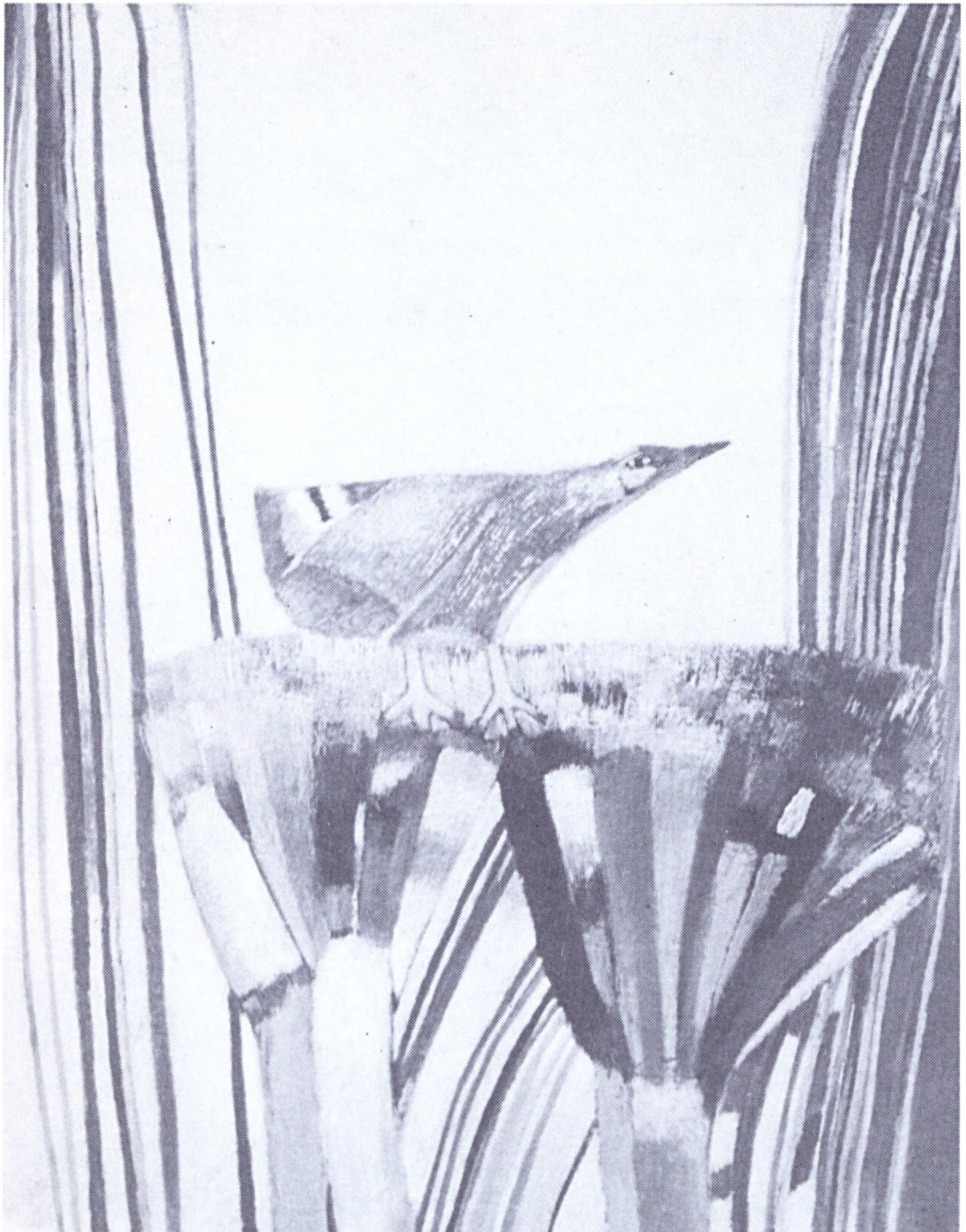
2. Versek, széprózai művek kategóriában

I. díj:	20 000 Ft
II. díj:	15 000 Ft
III. díj:	10 000 Ft

Eredményhirdetésre 1991. januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor, amelyre a díjnyertes szerzőket külön értesítéssel hívjuk meg. A díjazott művek első közlésének jogát a PALÓCFÖLD folyóirat magának fenntartja. (Csak a szakzsúri által közlésre javasolt kéziratok sorsáért vállalunk felelősséget.)

A Madách-pályázat eredményhirdetését a folyóirat februári számában tesszük közzé.

Ára: 25,- Ft

palócföld

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRONAI MŰMÉSZETI FOLYÓIRAT 1990. I. XXIV. 68